

Андрєєва Н.М.

УДК 504 : 332.144+379.85

**ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ:
КЛАСТЕРНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ**

Аннотация. В данной статье раскрыты теоретические аспекты внедрения концептуальных форм кластерного подхода по развитию рекреационных территорий в государстве. Определены показатели эффективности функционирования экологических кластеров. Даны обоснования с экологической и экономической точки зрения о необходимости развития экологической кластеризации рекреационных территорий как основы обеспечения экологической безопасности регионов. Исследовано состояние развития экологической кластеризации в рекреационной сфере Украины.

Ключевые слова: экологическая безопасность, кластер, экономическое развитие, рекреационная территория, предпринимательство.

Аноація. В даній статті розкрито теоретичні аспекти запровадження концептуальних форм кластерного підходу щодо розвитку рекреаційних територій в державі. Визначено показники ефективності функціонування екологічних кластерів. Надано обґрунтування з екологічної та економічної точки зору щодо необхідності розвитку екологічної кластеризації рекреаційних територій як підґрунтя забезпечення екологічної безпеки регіонів. Досліджено стан розвитку екологічної кластеризації в рекреаційній сфері України.

Ключові слова: екологічна безпека, кластер, економічний розвиток, рекреаційна територія, підприємництво.

Summary. In this article revealed theoretical aspects of the implementation of the conceptual forms of the cluster approach for the development of recreational areas in the state. Identify the indicators of environmental efficiency of the clusters. The justifications are provides from an environmental and economic point of view on the need for environmental clustering of recreational areas as a basis for environmental safety in the regions. The conditions of development of ecological clustering in the recreational area of Ukraine are explored.

Substantiated the possible conceptual approaches to the implementation of clusters of recreational areas in greening their use. The possible ways of improving the situation on the ecological status of these territories with the development of entrepreneurship have been shown. Investigated the prospects of using koevolution approach in the formation of cluster businesses in the recreational area in terms of the ideology of integration of environmental safety in entrepreneurial activity. Proposed the indicators to determine the efficiency of the cluster directly in the recreation area.

Keywords: environmental security, cluster, economic development, recreation area, entrepreneurship.

Актуальність дослідження. Сьогодні в рекреаційно-туристичних регіонах України майже не відбувається впровадження екологічних кластерів, що є фактором, який негативно впливає на ефективність та конкурентоспроможність бізнесу рекреаційних територій. За таких обставин, дані регіони не можуть ефективно конкурувати із економічними суб'єктами відповідного рівня на національному та міжнародному ринках задля забезпечення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку за рахунок ефективного використання рекреаційно-туристичних переваг даного регіону [1, с. 16]. Розвиток рекреаційної сфери у регіоні може призвести до прискореного розвитку господарської структури та збільшенню кількості робочих місць, як в рекреаційній, так і в пов'язаних з нею сферах. Слід визначити, що у сьогоднішній збалансований розвиток підприємницької діяльності в першу чергу залежить від виваженості управлінських рішень що приймаються на регіональному рівні з точки зору забезпечення пріоритетів не тільки соціально-економічного, а й екологічного розвитку. Виходячи з цього можливо констатувати, що питання визначення наукових підходів до впровадження пріоритетів регіонального розвитку рекреаційних територій на засадах екологічної безпеки є дуже актуальними.

Аналіз останніх досліджень. Слід зазначити що в науковій економічній літературі майже відсутні праці, що стосуються запровадження саме екологічних кластерів у напряму розвитку рекреаційних територій як форми активізації екологічно спрямованої підприємницької діяльності. Питання економіко-екологічних аспектів впровадження ідеології екологічної безпеки досить широко відображено в працях Буркінського Б. В., Харічкова С. К., Степанова В. М. [2], Б. М. Данилишина [3], Н. М. Ветрової [4], Пашенцева О. І. [5], Є. В. Хлобистова [6]. Але практично не висвітленим є напрямком формування екологічних кластерів в контексті пріоритетів забезпечення екологічної безпеки України.

Метою даної статті є наукове визначення особливостей впровадження ідеології кластерного підходу як підґрунтя забезпечення екологічної безпеки рекреаційних територій.

Виклад основного матеріалу. Існують різні підходи щодо визначення поняття екологічна безпека. Так, на думку групи українських науковців [3], екологічна безпека, по – перше, є невід'ємною складовою національної безпеки держави, що відображається в офіційних документах та підтверджується логікою розвитку держави й суспільства; по-друге, як складова національної безпеки, повинна досягатись завдяки виваженій та ефективній державній політиці всіх рівнів; по-третє, в основу реалізації політики екологічної безпеки покладена фундаментальна цінність суспільства – національний екологічний інтерес постійного довгострокового характеру, і термін його актуалізації не може бути обмежений навіть існуванням держави, оскільки він має територіальну, а не політичну прив'язку. По-четверте, екологічна безпека як складова державної політики всіх рівнів, має здатність до саморозвитку, методологію вивчення, певні умови реалізації. По-п'яте, стратегічне планування політики екологічної безпеки спирається на принципи: політичних пріоритетів екологічної діяльності, збалансування та взаємного доповнення національних та регіональних пріоритетів, науково-технічного обґрунтування, громадського контролю, що визначають його

ефективність у цій сфері та перспективність екологічної політики держави в цілому. По-шосте, діяльність щодо забезпечення екологічної безпеки, як складової державної політики та об'єкта стратегічного планування, є важелем сприяння демократизації суспільства.

Крім вищезазначених існують підходи щодо визначення саме екологічної безпеки територій. Так, на думку А. А. Віленчука, під екологічною безпекою слід розуміти стан території, який характеризується раціональним використанням ресурсних можливостей територіального простору та забезпечує досягнення збалансованого соціо-економічного та екологічного розвитку просторових формувань [7, с. 24]

Дуже вдалим, на наш погляд, є висловлювання Пашенцової Г. В. [8, с. 65], що під екологічною безпекою рекреаційних територій треба розглядати стан рівноваги економічних та екологічних умов, що забезпечують паритетний розвиток суб'єктів господарювання рекреаційної діяльності та природного середовища. Це означає, що можливо досягнути не тільки самовідновлення за рахунок асиміляційного потенціалу усіх компонентів природи, але й її саморегулювання. В даному випадку домінуючим є фактор саморегулювання територіальних комплексів, тобто «можливість відновлюватись після антропогенного впливу і відбудова умов щодо подальшого розвитку» [8, с. 66]. Однак, у реальності досягнути цього достатньо складно, так як безперервне зростання антропогенного навантаження призводить до негативних екологічних наслідків, що негативно відбивається на соціо-еколого-економічному стані рекреаційних територій.

Сучасні тенденції постіндустріальної модернізації світової економіки обумовлюють зростаючу роль розвитку підприємництва у посиленні соціально-економічного потенціалу і підвищенні конкурентоспроможності регіональних економік. При цьому підприємництво стає активною ланкою в структурі суспільного відтворювального процесу, без якого не можливо забезпечити успішний соціально-економічний розвиток і зростання ефективності виробництва. Зазначимо, що дуже важливим аспектом цього напрямку є визначення використання саме кластерного підходу при розробці екологічно спрямованих стратегічних орієнтирів регіонального розвитку підприємництва в Україні, що безумовно сприятиме впровадженню критеріїв та принципів екологічної безпеки в їх господарську діяльність.

Використання терміну «кластер» почалося з монографії професора Гарвардської школи бізнесу М. Портера «Конкурентні переваги країн» (Competitive Advantage of Nations) у російській редакції «Международная конкуренция». В ній автор визначив кластер як вертикальний ланцюг, що складається з великої кількості послідовних ступенів галузей, які забезпечують обладнанням й іншими спеціалізованими ресурсами [9, с. 186].

Сучасні офіційні інтерпретації поняття «кластер» також неоднозначні. Так, UNIDO у «Програмі розвитку кластерів і мереж» визначає кластери як галузеві та географічні скупчення підприємств, котрі виробляють і продають пов'язані або взаємодоповнюючі товари і, таким чином, стикаються із загальними проблемами та можливостями» [10, с. 9].

В Європейській практиці це поняття зазвичай пов'язують з екологічно спрямованим інноваційним кластером. Так, у рамках Європейської інноваційної кластерної мережі [11], наразі функціонує два об'єднання «EcoCluP» та «ABCEurope», що збирають інформацію та досліджують «найкращі практики» для підтримки фірм та організацій, у прагненні створення кластеру. Кожна з них орієнтована на свою цільову аудиторію. Слід зазначити, що економічна складова є однією з головних в аспекті екологізації, проте, не єдиною. Ігнорування особливостей розвитку екологічних процесів неминуче призведе до кризових станів в екології, навіть, за умови повного фінансування всіх актуальних програм. Виходячи з даної тези вважаємо, що під екологічним кластером слід розуміти мережу підприємств та організацій взаємопов'язаних і підтримуючих галузей економіки, яка концентровано розташована в певному регіоні і має своєю метою отримання синергетичного екологічного ефекту та підвищення конкурентоспроможності за рахунок конкурентно-кооперативної взаємодії та збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу території.

Система екологічних кластерів саме в рекреаційній сфері господарювання дозволяє поєднати суміжні споріднені елементи екологічної системи з метою формування нової цілісної структури з властивими їй специфічними ознаками, функціями та засобами впливу, які дозволяють отримати такі переваги:

- нівелювання стану сегментарності впливу – кластерна система передбачає системний вплив та комплексне залучення елементів;
- доступність стратегічного планування в процесі екологізації – кластеризація дозволяє формувати прогностичні показники з високою точністю;
- максимізація абсорбційного та трансформаційного потенціалу – синергія біогеоценозів з еколого-формуючим антропогенним впливом дозволяє отримувати показники більші, ніж ординарний доробок показників елементів системи;
- підвищення біфуркаційної стійкості – формалізація декількох систем в межах одного кластеру дозволяє досягти стану більшої локальної резистентності до негативного антропогенного впливу;
- стабілізація стану гомеостазу – стабільність внутрішнього середовища біотичної системи є головним аспектом екологічної діяльності;
- перспективи в досягненні стану безвідходності в господарській діяльності – формування кластерної системи дозволяє повністю переробляти чи знов використовувати усі відходи господарської діяльності;
- впровадження перспективних комплексних програм – кластерна система дозволяє реалізацію комплексної програми впливу, яка недоступна для ординарного сегментарного впливу і дозволяє розповсюджувати вплив на всі елементи системи одночасно;

- максимізація потенціалу з енергоефективності – дозволяє створити інструменти для повного використання всіх корисних елементів системи за рахунок їх багаторазового використання на різних, за принципами дії, елементах;
- підвищення привабливості для інвестування, в тому числі венчурного – формування системи кластеру є найбільш прийнятною моделлю для візуалізації переваг в екологічному інвестуванні, що дозволяє чітко відобразити ступінь мінімізації ризиків та строки виконання проектів.

Перспективність впровадження екологічної кластерної системи, також обумовлено нагальною необхідністю впровадження нових технологічних процесів в сфері утилізації відходів. Один з найпоширеніших методів утилізації – термічна обробка відходів, являє собою один з чинників забруднення навколишнього середовища з огляду на велику кількість газоподібних викидів в атмосферу. В цих умовах кластерна система дозволяє створити умови для повної зміни характеру формування, транспортування, зберігання та переробки відходів від господарської діяльності.

Запровадження екологічних кластерів є визначальним фактором розвитку регіонального екологічного підприємництва, оскільки, як зазначає І. М. Дишловий, «об'єднує на добровільних і взаємовигідних засадах суб'єктів економічної діяльності, що дозволяє їм успішно конкурувати на ринках різних рівнів; кластерні технології сприяють налагодженню взаєморозуміння між управлінськими структурами і бізнесовими колами у процесі вирішення соціально-економічних та екологічних проблем певного регіону; а також рекреаційна галузь – приваблива сфера вкладання інвестицій, які даватимуть повнішу віддачу за умови кластеризації» [12, с. 75]. Таким чином, кооперація, що здійснюється в межах створеного екологічного кластеру, крім сприятливого впливу на довкілля, надає можливість для підприємців-учасників кластеру залучати кошти у вигляді кредитів та капіталовкладень на вигідних умовах; зменшити витрати на маркетингові дослідження, страхування, заощадити на технічному переоснащенні, закупівлі матеріалів.

Застосування кластерної системи в рекреаційній сфері з метою екологізації може набувати наступних концептуальних форм:

1. Концепція Zero Waste – передбачає формування кластерної системи на базі інноваційних технологій і ґрунтується на трьох принципах: обмеження, повторне використання, переробка. Кластер будується з урахуванням аналізу життєвих циклів антропогенних елементів. Передбачає поступове досягнення режиму безвідходності (з 80% до 100%). Реалізація цієї концепції потребує значних капітальних внесків з впровадження інноваційних технологій та докорінне змінення культури поводження з відходами. Але незважаючи на необхідність значних капіталовкладень, її втілення дозволяє поєднати декілька елементів рекреаційного комплексу в єдиний кластер з обов'язковим додаванням до структури спеціальних еколого – орієнтованих господарюючих суб'єктів.

2. Концепція Palingenesis (екологічний палігенезис) – передбачає формування кластерної системи за принципом трансформації відходів від рекреаційного сектору економіки в корисні для динамічних перетворень. Головними принципами концепції є: переробка, розшарування, використання. Кластер будується з урахуванням трансформаційних особливостей матеріалів, що оброблюються. Кількість відходів після обробки не повинна перевищувати 30% (особливо небезпечних відходів не більше ніж 3%). Після закінчення активного використання продукції кластеру, його існування в межах рекреаційно-туристичного комплексу може бути визнаним як недоцільне.

3. Концепція BANC (Biologically active natural complex – біологічно-активний природний комплекс) – формування кластерної системи за принципом вбудови біогеоценозів у вже існуючу антропогенну структуру за допомогою створення штучних природних умов для їх розвитку. Головними принципами концепції є: природність, асиміляція, коеволуція. Кластер будується за принципом нівелювання колізійних станів та природної вбудови. Слід зазначити, що це найбільш м'яка та природна форма кластеризації, яка дозволяє вирішувати проблеми: кислотних дощів, накопичення питної води, використання каналізаційних стоків.

4. Концепція ZERI (Zero environmental resistant implication) – передбачає формування кластерної системи на базі існуючих рекреаційних об'єктів з метою відновлення їх гомеостазу. ґрунтується на принципах: відновлення, симбіоз, розвиток. Кластер будується виключно на симбіозі вже існуючого біологічного об'єкту з біотичним об'єктом-симбіотом, що покликаний створити умови для стабілізації його стану чи створити перспективи для сумісного розвитку. Ця концепція дозволяє максимально знизити кількість не біотичних елементів в системі та створити єдину та повністю з'єднану.

Використання коеволуційного підходу до формування кластерних бізнес-структур в рекреаційній сфері дозволить інтегрувати ідеологію екологічної безпеки у підприємницьку діяльність. Ефективність функціонування екологічного кластеру в рекреаційній сфері можливо визначити за динамікою таких показників: зниження енергоемності та ресурсоемності; підвищення попиту на екологізований продукт рекреаційної сфери; позитивна динаміка в сегменті прибутку для господарюючих суб'єктів та позитивна динаміка гомеостазу до біогеоценозів; зниження кількості забруднюючих речовин; налагодження дієвої лінії з вторинної та третинної переробки; зрушення акценту до споживання відновлюваних ресурсів; зменшення сукупного антропогенного впливу до розміру нижчого, відповідність екологічного менеджменту серії стандартів ISO 14000 та відповідність системи управління охороною здоров'я стандарту OHSAS 18000.

Висновки. З огляду на необхідність системного впливу та вирішальну силу синергії економічних та екологічних систем – найбільш перспективною формою організації впливу можна визнати екологічні кластери. Важливість запровадження екологічної кластерної системи в рекреаційно-туристичних регіонах обумовлено необхідністю: покращення стану навколишнього середовища, активізації екологічного підприємництва, соціально-економічного розвитку регіону. Застосування кластерної системи в

рекреаційній сфері може набувати наступних концептуальних форм: концепції Zero Waste, Palingenesis, BANC та ZERI. Доцільність запровадження певного екологічного кластеру можна визначити за допомогою оцінки ефективності функціонування даного кластеру відповідно до динаміки обраних показників. Зазначимо, що використання в рекреаційній діяльності екологічно спрямованого кластерного підходу дозволить враховувати критерії та принципи екологічної безпеки в господарській діяльності українських суб'єктів господарювання.

Джерела та література:

1. Єрмакова О. А. Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі : [монографія] / О. А. Єрмакова. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. – 221 с.
2. Буркинсий Б. В. Природопользование – основы эколого-экономической теории : [монография] / Буркинсий Б. В., Харичков С. К., Степанов В. Н. – ИПРЭЭИ, 1999. – 350 с.
3. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій : [монографія] / [під заг. ред. Б. М. Данилишина]. – К. : Нічлава, 2006. – 704 с
4. Ветрова Н. М. Экологическая безопасность рекреационного региона : [монография] / Ветрова Н. М. – ОИО НАПКС, 2006. – 273 с.
5. Пашенцев О. І. Механізм превентивного захисту навколишнього природного середовища] / Пашенцев О. І. – ДІАЙПІ, 2011. – 289 с.
6. Хлобыстов Е. В. Методология анализа и нормирования экологической безопасности промышленного производства / Е. В. Хлобыстов // Экология и экономика. – 2004.– № 2. – С. 87–94.
7. Виленчук А. А. Гармонизация единого эколого-экономического пространства Украины / А. А. Виленчук // Экономист. – 2008. – № 4. – С. 21–27
8. Пашенцева А. В. / Экологическая безопасность рекреационных территорий: прогнозно-модельный подход / А. В. Пашенцева // Проблемы устойчивости деятельности предприятий. – мат. всеукр. научн. – практ. конф. – Научный, 2012.– С. 64–68.
9. Портер М. Конкуренция: пер. с англ./ М. Портер – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
10. Development of Clusters and Networks of SMES. The UNIDO Programme. – UNIDO, 2001. – P.9
11. Europe INNOVA cluster networks [Online resource]. – Acces mode : <http://www.Europe-innova.eu/web/guest/cluster-cooperation/cluster-innovation-platform>
12. Дишловий І. М. Особливості функціонування регіонального рекреаційно-туристичного кластеру та його регулювання / І. М. Дишловий // Економіка і управління. – 2010. – №6. – С. 69–76.

Андріанова В.В.

УДК 331.526

РОЗВИТОК САМОЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЯК ШЛЯХ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ

***Анотація.** У статті висвітлені проблеми і перспективи розвитку самозайнятості населення в Україні. Розглянуті і узагальнені сучасні теоретичні підходи до самозайнятості населення. Уточнено поняття самозайнятого населення в сучасних економічних умовах. Визначені основні причини виникнення самозайнятості і переходу населення України до роботи в умовах самостійної зайнятості, виявлені резерви зростання чисельності самозайнятого населення. Розкриті особливості самозайнятості в умовах інформаційного суспільства. Обґрунтована необхідність державної підтримки розвитку самозайнятості населення шляхом вдосконалення системи регулювання відносин з суб'єктами бізнесу у вказаній сфері.*

***Ключові слова:** зайнятість, самозайнятість, підприємництво, державне регулювання.*

***Аннотация.** В статье освещены проблемы и перспективы развития самозанятости населения в Украине, современные подходы к этой форме занятости. Уточнено понятие самозанятого населения, определены основные причины возникновения самозанятости, выявлены резервы роста численности самозанятого населения. Раскрыты особенности самозанятости в условиях информационного общества и её преимущества. Обоснована необходимость государственной поддержки развития самозанятости населения путём совершенствования системы регулирования отношений с субъектами бизнеса в указанной сфере.*

***Ключевые слова:** занятость, самозанятость, предпринимательство, государственное регулирование.*

***Summary.** The article, on the basis of the analysis of publications on issues of employment, including self-employment, as well as the observations of the author in this area, highlights the problems and prospects of self-employment in Ukraine.*

The current theoretical approaches to self-employment are reviewed and summarized.

The notion of self-employment in the current economic environment is specified.

The main causes of self-employment and the transition of the Ukrainian population to work in a self-employment are determined.

The correlation between the dynamics of the number of employees and self-employed on the basis of the analysis of statistical data, and reserves of the growth of the self-employed population in Ukraine are revealed.

The features of self-employment in the information society are studied.

Modern forms of self-employment as a kind of business that have emerged in the transformation of the society into the global information one are defined.